

ROMÂNIA
UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA
ȘCOALA DOCTORALĂ „ALEXANDRU PIRU”
FACULTATEA DE LITERE

*„Trilogia Campusului” de David Lodge: referințe
interculturale și intertextuale*

REZUMAT

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Sîrbulescu Emil

Doctorand:

Diaconu Ruxandra

CRAIOVA
2016

Deceniile recente au fost caracterizate de progrese tehnice care au facilitat din ce în ce mai mult deplasarea persoanelor dintr-o parte a lumii în cealaltă, pentru afaceri sau pentru relaxare. Acest fapt a reprezentat pași semnificativi pe drumul către globalizare, ducând la creșterea importanței relațiilor interculturale. Țările lumii interacționează într-o măsură din ce în ce mai mare prin intermediul schimburilor de orice fel, iar un loc privilegiat în acest context aparține schimburilor interculturale. În vreme ce detalii despre schimburile comerciale și relațiile politice dintre țări sunt prezentate publicului la ordinea zilei, schimburile culturale, în special cele legate de mediul academic, sunt oarecum neglijate de canalele principale de informare.

Mediul academic, cu preocupările sale specifice, reprezintă contextul perfect pentru a aduce împreună diferite persoane din toate colțurile lumii care au interese comune în anumite domenii de cercetare. Procesul prin care culturi diferite interacționează și se influențează reciproc este similar cu modul în care lucrări beletristice includ referințe la texte literare precedente, dovedind că orice operă de artă, orice produs cultural, se află conectat simultan cu multe altele. O perspectivă potrivită, din punct de vedere tematic, pentru a dezvolta aceste idei trebuie să includă atât referințele intertextuale, cât și pe cele interculturale și să le analizeze în raport cu mediul academic în care sunt plasate, în contextul social al globalizării contemporane și în cadrul literar al tendințelor postmoderniste actuale.

Teza de față analizează operele autorului britanic contemporan David Lodge (născut în 1935) și se axează în special pe romanele sale de campus care formează o trilogie. Prezenta analiză ia în considerare două componente de bază care dețin o poziție semnificativă în opera autorului: pe de o parte, referințele intertextuale, pe de altă parte, elementele interculturale incluse în text odată cu dezvoltarea firelor narrative. Motivele pentru care am ales aceste direcții de analiză și pentru care m-am axat pe romanele de campus sunt: să demonstrez că mediul academic reprezintă unul dintre cei mai importanți piloni de susținere pe care lumea culturală contemporană este construită și că multiculturalismul reprezintă un avantaj major al lumii de azi pentru că ajută persoanele să se înțeleagă reciproc, în pofida clivajelor culturale, și să depășească discrepanțele care sunt inerente atunci când e vorba de medii culturale diferite.

Componenta intertextuală a romanelor aduce întotdeauna cititorii mai aproape de operele literare. Pe de o parte, dacă elementul de intertextualitate se referă la texte care sunt deja cunoscute cititorilor, aceștia se simt oarecum flatați de descoperire, chiar mândri că informațiile pe care le dețineau deja i-au ajutat să recunoască și să înțeleagă referința, și întotdeauna vor căuta și altele. Pe de altă parte, dacă elementul intertextual este suficient de

explicit pentru ca cititorii să recunoască textul la care se face referire, chiar dacă nu îl cunosc, atunci aceștia devin curioși cu privire la textul în cauză și foarte probabil îl vor căuta. De asemenea, intertextualitatea marchează un amănunt foarte semnificativ, anume acela că toate textele sunt conectate, ceea ce înseamnă că mentalitățile care le dau formă sunt bazate pe structuri similare. Această idee subliniază conexiunea existentă între intertextualitate și interculturalitate și reprezintă motivul pentru care am ales să le includ pe amândouă într-un proiect de această amploare.

Lumea contemporană are nevoie de mai multă deschidere și toleranță, iar aceste valori se dobândesc îmbogățind orizonturile personale prin intermediul educației și al experiențelor variate. Prin urmare, lumea academică și schimburile interculturale ajută persoanele să descopere culturi noi, respectându-le în același timp diversitatea. Referințele interculturale incluse în operele literare încurajează deschiderea și acceptarea. Mai mult decât atât, în romane, discrepanțele inerente care apar între culturi diferite pot fi prezentate cu ușurință prin intermediul procedeelelor literare precum ironia și umorul, făcându-se astfel mult mai ușoară depășirea diferențelor culturale și renunțarea la ideea de a le transforma pe acestea în obstacole insurmontabile.

Prin analiza referințelor intertextuale și interculturale în romanele de campus ale lui David Lodge, prezenta teză accentuează rolul crucial pe care îl deține mediul academic în lumea globală contemporană. Educația reprezintă baza pe care se construiesc toleranța și respectul; este piatra de temelie pentru deschiderea lumii contemporane aflate într-o continuă dezvoltare către noi realizări în toate domeniile. Lucrarea mea utilizează concepte teoretice caracteristice mai multor perspective critice precum naratologie, feminism, structuralism și lingvistică. Prin urmare, lucrarea va furniza întâi structura teoretică necesară analizei, prezentând fiecare dintre teoriile utilizate, apoi va defini conceptele de intertextualitate și referințe intertextuale, plasându-le în contextul amplu al postmodernismului. Apoi, teza conține o analiză stilistică și structurală a romanelor ce formează „Trilogia Campusului”, axându-se pe modul în care David Lodge utilizează referințele intertextuale, precum și pe referințele interculturale incluse de-a lungul firelor narrative, și plasează rezultatele analizei în contextul contemporan al globalizării și multiculturalității.

Din cauza complexității temei și a anvergurii perspectivelor critice alese, analiza mea se confruntă cu limitări inevitabile, atât în ceea ce privește teoria, cât și în privința corpusului. În primul rând, prezentarea dispozitivelor critice din prima parte a tezei nu poate include explicații exhaustive cu privire la dezvoltarea fiecărei direcții teoretice în cauză. Informațiile supuse discuției vor furniza structura relevantă pentru analiza romanelor lui Lodge, iar

conexiunile dintre aspectele teoretice și operele literare vor fi marcate pe măsură ce studiul înainteză, în capitolele trei și patru ale lucrării.

În al doilea rând, această teză nu poate și nu se va axa pe toate romanele lui Lodge, deși fiecare dintre acestea conține interacțiuni ale diferitelor culturi, la diverse niveluri. Principalele surse ale analizei vor fi doar romanele ce formează „Trilogia Campusului”, dar teza va conține, de asemenea, aspecte relevante din alte opere ale autorului, axându-se pe romanele care prezintă conexiuni tematice cu direcția cercetării, precum și pe volumele sale teoretice care sunt semnificative pentru ideile supuse analizei.

În fine, întotdeauna se întâlnesc dificultăți în analizarea și intuirea tendințelor în literatură, pe măsură ce acestea se conturează. Poate acesta este și motivul pentru care există foarte puține studii critice ale romanelor lui Lodge scrise după 1990. Majoritatea criticilor se axează pe cele două romane biografice scrise de autor după acest an și sunt foarte puțini cei care discută aspecte din celelalte romane scrise de el. Cu aceste dificultăți m-am confruntat inevitabil și în procesul de scriere al prezentei lucrări, din cauza caracterului atât de actual al relațiilor interculturale precum și din cauza dinamicii flexibile a societății globale contemporane.

Teza de față este structurată în două părți care se adresează unor aspecte diferite și care formează, în mod coerent, o lucrare unitară. Prima parte conține două capitole și pune bazele teoretice necesare analizei pe care o precede.

Primul capitol se axează pe direcții principale în teoria și critica literară. Întrucât naratologia și studiile feministe reprezintă structurile teoretice de bază pentru această teză, primul capitol începe cu o introducere în aceste tendințe critice, prezentându-le evoluția, dezvoltarea și direcțiile principale, făcând referire la teoreticienii consacrați care au contribuit prin cercetarea lor la structurarea acestor domenii.

A doua secțiune a primului capitol propune o privire atentă către începuturile teoriilor narrative, mai precis la formalismul rus – dezvoltarea sa, principalele perspective critice susținute de către adepții acestui curent, precum și consecințele pe care le-a avut. Această temă are o importanță sporită pentru subiectul tezei mele, întrucât una dintre lucrările teoretice ale lui David Lodge se axează pe opera lui Mihail Bahtin, ale cărui idei sunt prezentate în finalul acestei secțiuni. Analiza anumitor concepte introduse de Bahtin și explicate de Lodge face ca această secțiune să fie extrem de relevantă pentru studiul romanelor lui Lodge, mai ales că autorul l-a admirat foarte mult pe criticul rus și a inclus diverse aspecte ale teoriilor lui Bahtin la nivelul structural al romanelor sale.

Primul capitol se finalizează cu o prezentare concisă a lingvisticii și pragmaticii ca fiind sursa structuralismului și a teoriilor formaliste. Teoria actelor de vorbire și trăsăturile acesteia sunt de asemenea discutate și analizate, punând accent pe conceptele de implicatură și intenționalitate și prezentând idei și noțiuni dezvoltate și introduse de cei mai renumiți teoreticieni din acest domeniu.

Al doilea capitol înaintează în timp până la postmodernism și sistemele sale narative specifice, printre care intertextualitatea deține un rol major. Prima secțiune prezintă noțiuni generale din acest domeniu, axându-se pe definiții ale postmodernismului și făcând referire la ideile lui Umberto Eco pe această temă. Apoi sunt prezentate caracteristici ale postmodernismului cu accent pe intertextualitate, cea mai semnificativă dintre ele și mai relevantă pentru subiectul prezentei lucrări.

În continuare, al doilea capitol se concentrează asupra formelor de intertextualitate precum parodia și pastișa. Aceste procedee narative structurale sunt într-o strânsă legătură cu ironia, umorul și satira, iar mecanismele conexiunii lor vor fi analizate, punând accent pe modalitățile prin care se creează ironia și umorul care nu lipsesc niciodată din situațiile parodice. A treia secțiune a celui de-al doilea capitol marchează conexiunea între primele două capitole, prezentând ironia și umorul dintr-o perspectivă bazată pe teoria actelor de vorbire. Ideile care susțin această perspectivă sunt fundamentate pe lucrări critice relevante dedicate acestor probleme teoretice specifice.

A doua parte a tezei se compune din capitolele trei și patru și conține analiza romanelor lui Lodge cuprinse în „Trilogia Campusului”, cu accent atât pe elementele intertextuale, cât și pe cele intercultural ale romanelor. Al treilea capitol se concentrează asupra referințelor intertextuale și (cross-textual), analizându-le pe trei niveluri diferite. Prima secțiune se axează pe primul nivel de decodare al textelor, anume pe referințele intertextuale prezente în limbajul romanelor. Numele alese de Lodge pentru personajele sale sunt extreme de relevante pentru această perspectivă, la fel ca figurile retorice pe care le utilizează. Lucrările teoretice ale autorului sunt foarte utile în această activitate, întrucât Lodge include aici explicații și exemplificări bazate pe experiența sa personală ca autor de romane.

Structura romanelor reprezintă următorul nivel supus analizei în cea de-a doua secțiune, unde intertextualitatea ia forma pastișei și a ironiei. Rolurile structurilor narative în cele trei romane sunt prezentate pe rând, trecând de la un roman la celălalt, subliniind modul în care alte romane sunt parodiate sau reflectate prin structurile narative alese de Lodge. Ironia și umorul nu lipsesc din analiză, întrucât acestea joacă un rol semnificativ în atragerea publicului cititor către lumea academică.

A treia secțiune conține analiza împrumuturilor cross-textuale sub forma aluziilor la teoria și critica literară. Se axează pe componenta feministă existentă în toate cele trei romane și pe explicația teoriilor critice susținută de un personaj sau de altul, mai ales că evoluțiile și în special rivalitățile în domeniul teoriei literare reprezintă una dintre temele celui de-al doilea roman al „Trilogiei Campusului”. Această secțiune nu omite maniera generală în care teoria literară e prezentată în trilogie, în consens cu ideile personale ale lui Lodge, expuse de autor în lucrările sale critice.

În fine, cel de-al patrulea capitol se axează pe rolul universităților în contextul de globalizare și interculturalitate. Prima secțiune analizează modul în care Lodge conturează mediul cultural care a determinat evoluția personajelor, punând accent în special pe contrastul dintre Anglia și Statele Unite. Un loc important în analiză este deținut de felul în care clivajele dintre cele două culturi sunt înfățișate prin diferențele dintre sistemele academice din cele două țări, precum și prin diverse detalii ale vieții cotidiene care ar putea părea minore la prima vedere, dar care sunt foarte relevante pentru această perspectivă.

A doua secțiune a celui de-al patrulea capitol, ultima, este puțin mai complexă decât predecesoarele sale. Se axează pe situațiile în care moștenirea culturală a unui personaj este mai flexibilă, personajul putând să se adapteze unor experiențe și influențe noi, raliindu-se astfel împotriva clișeelelor și stereotipiilor culturale. Această secțiune debutează cu o analiză a modului în care personaje din Anglia și din America interacționează cu personaje din diverse state europene și percep cultura acestora. Apoi urmează o prezentare a mecanismelor complexe prin care arta povestirii este ancorată cultural, axându-se pe importanța povestirii în conturarea Sinelui, conform ideilor lui Jerome Bruner, exemplificând cu momentul în care interacționează personaje din Anglia și din Turcia.

Convingerile religioase reprezintă un element important în constelația complexă a mediului cultural al unei persoane, precum și una dintre temele cele mai prezente în romanele lui Lodge. Religia reprezintă o temă mai degrabă marginală în „Trilogia Campusului”, dar este prezentă suficient cât să marcheze paralele interesante între personajele din diverse romane ale lui Lodge și să accentueze importanța pe care aceasta o deține în privința determinării alegerilor și deciziilor personajelor din Trilogie. Apoi, relațiile interculturale sunt analizate dintr-o perspectivă mai amplă, exemplificând cu interacțiuni între personaje de aceeași naționalitate, dar care aparțin unor categorii culturale diferite precum cele socio-profesionale, economice, educaționale și altele. Pentru a dezvolta această analiză, al patrulea capitol se va axa pe modalitățile în care personajele din mediul academic interacționează cu cele din domenii precum industria și economia. Concluziile tezei sunt relevante pentru tema

aleasă și sunt incluse în finalul lucrării, prezentând și direcții posibile pentru cercetări viitoare în domeniu.

În privința operelor analizate, sunt necesare o prezentare generală și o contextualizare a romanelor lui Lodge, pentru a furniza elementele semnificative ale acțiunii, utile pentru a realiza analiza fără alte întreruperi și divagări. Literatura britanică publicată în a doua jumătate a secolului douăzeci este marcată de co-existența trăsăturilor moderniste și postmoderniste care îi conferă o complexitate considerabilă atât în ceea ce privește forma, cât și privința temelor alese. Întrucât primul roman al lui Lodge a fost publicat în 1960, autorul britanic născut în 1935 este printre romancierii care îmbină cu succes caracteristici ale ambelor curente literare pentru a contura lumi ficționale noi și atractive. Lodge a publicat paisprezece romane, o colecție de povestiri, trei piese de teatru (una dintre ele bazată pe cel de-al unsprezecelea roman al său, iar alta transformată ulterior într-o nuvelă), douăsprezece lucrări de critică și teorie literară. Cel mai recent volum al autorului este autobiografia, care a fost publicată în ianuarie 2015, marcându-i cea de-a optzecea aniversare.

Romanele de campus ale lui Lodge constituie principalul obiect de analiză al acestei lucrări care prezintă referințele intertextuale și aspectele cu caracter intercultural pe care autorul le-a inclus în acest tip de romane. Câteva elemente din biografia lui Lodge sunt esențiale pentru a înțelege mai bine alegerea temelor în lucrările de ficțiune pe care le-a publicat. Începând din 1960, autorul a ocupat poziția de lector al Universității din Birmingham, iar șaisprezece ani mai târziu a devenit profesor de literatură engleză la aceeași universitate. Traectoria sa academică a inclus universitatea din California, Berkeley, unde a activat ca profesor asociat în 1969.

În 1987, Lodge a ales să-și încheie cariera academică și să continue activitatea autorială. Astfel, în romanele sale de campus, autorul înfățișează o lume pe care o cunoaște în detaliu, iar familiaritatea sa cu mediul academic face ca romanele să fie extrem de plăcute. Alături de lumea academică, religia reprezintă una dintre temele favorite ale lui Lodge, autorul fiind foarte influențat de educația catolică pe care a primit-o în anii copilăriei și ai adolescenței.

„Schimb de dame”, publicat în 1975, este primul volum din „Trilogia Campusului” și reprezintă unul dintre obiectele de analiză ale prezentei lucrări. Tema principală a romanului este lumea academică, iar Lodge compară sistemul universitar britanic cu cel american, pretext care facilitează referirea indirectă la cele două societăți în general. Autorul prezintă două cadre universitare: americanul Morris Zapp din Euphoric State (uneori numit Euphoria) și britanicul Philip Swallow din Rummidge, amândoi participând într-un schimb cultural ce

presupune ca fiecare să ia locul celuilalt pentru un semestru. Lodge își construiește romanul pe opoziții binare, pe măsură ce prezintă alternativ experiențele fiecăruia dintre cei doi profesori într-un context cultural străin.

Prin alternarea structurilor narative, el subliniază influența puternică pe care fiecare societate o exercită asupra profesorilor detașați. Printre acestea se regăsesc narațiunea simplă, stilul epistolar, bucăți din articole de ziare și reclame, precum și scenariul de film. La fel cum structurile narative au evoluat cronologic, viețile și ideile personajelor se schimbă atunci când acestea întâlnesc mentalități diferite într-o societate nefamiliară. Dacă existența umană urmează un model narativ tradițional, atunci alegerea scenariului de film pentru partea finală a romanului sugerează că viețile personajelor au fost complet bulversate de schimbul intercultural. Profesorii detașați se găsesc aruncați în situații neașteptate și pline de umor atunci când încearcă să se adapteze culturilor străine.

În cel de-al doilea roman al „Trilogiei Campusului”, „Ce mică-i lumea”, publicat în 1984, Lodge transpune mitul Graalului în lumea contemporană care se îndreaptă inexorabil către globalizare. Autorul plasează mitul în mediul academic aflat și el în schimbare, progresând spre campusul global. Lodge descrie toate detaliile lumii academice, întrucât acestea îi sunt foarte familiare. Cititorii se întâlnesc din nou cu Zapp, Swallow și soțiile lor, precum și cu alți profesori; personajele au aventuri cu colegii și probleme cu partenerii de viață; încearcă din greu să scrie ceva bun și se războiesc între ei pentru câte o recenzie favorabilă. Totul se întâmplă în timp ce personajele călătoresc de la o conferință la alta sau țin prelegeri în diverse țări, întrucât campusul global presupune mobilitate și deschidere.

Romanul conține contexte umoristice tipice: personaje puse în situații inedite, coincidențe și turnuri neașteptate ale firului narativ. Întrucât Lodge este foarte familiarizat cu literatura britanică, utilizează multiple referințe intertextuale și împrumută diverse elemente din scrierile romanțioase de secol cincisprezece, precum și din structura narativă a mitului Graalului. Structurile romanțioase sunt transpuse în „viața reală” a vremurilor contemporane și astfel dobândesc un aer de modă veche, creându-se situații umoristice. Simbolul universal al Graalului devine o alegorie care sugerează aspirația spre ideal. Fiecare personaj se străduiește să își atingă dorințele și devine un exponent al altei funcții narative în cadrul succesiunii evenimentelor care se centrează pe un alt personaj.

În 1988 a fost publicat volumul final al trilogiei; este ultimul roman în care mai apar Morris Zapp și Philip Swallow. În „Meserie!” Lodge îi prezintă pe Robyn Penrose, o tânără asistentă universitară, și pe Victor Wilcox, managerul unei companii industriale. Prin relația dintre ei, autorul subliniază reducerea importanței academiei în lumea contemporană. Întrucât

Lodge aparține mediului academic, trebuie să-i fie foarte greu să înfățișeze situația tristă în care persoanele obișnuite care trăiesc într-o lume dominată de producția de masă și de dorința de a face bani consideră că cercetarea academică nu are nicio valoare. Cu toate acestea, autorul reușește să păstreze tonul umoristic până la finalul acestui ultim roman din „Trilogia Campusului”. Lodge compară lumea academică și viața oamenilor de afaceri, iar la nivelul structural al narațiunii alege să folosească o pastișă a romanului industrial din perioada Victoriană. Ironia determinată de contrastele inerente dintre lumea academică și conducerea unei companii industriale creează efectul umoristic din roman.

Unul dintre obiectivele secundare atinse de această teză reprezintă demonstrarea abilității umorului și ironiei de a aduce o temă mai aproape de public, prin efectul lor de anihilare a oricăror tensiuni, fie ele deschise sau latente. Aceste procedee vechi de milenii dobândesc un rol semnificativ în contextual contemporan al globalizării, întrucât trasează o cale către deschidere și toleranță. Orice clivaje culturale pot fi depășite prin bunăvoință și prin umor, bucurându-ne de diferențe și acceptând mediul cultural al fiecărei persoane. Din această perspectivă, teza susține ideea că romanele de campus ale lui Lodge pot fi receptate ca un manifest pentru toleranță (exprimat într-o manieră umoristică și jucăușă, dar cu un mesaj extrem de serios) referindu-se la toate aspectele care diferențiază oamenii, începând de la mediul familial și educație și ajungând până la profesie, statut social, convingeri religioase, în general tot ce influențează opiniile oamenilor despre viață.

În plus, faptul că Lodge a utilizat în romanele sale de campus procedee literare precum ironia și umorul reprezintă o modalitate de a aduce lumea academică mai aproape de publicul cititor, descurajând astfel stereotipurile rău-voitoare care prezintă cercetătorii universitari ca pe niște persoane îndepărtate de lume, ascunși în turnul lor de fildeș, fără nicio conexiune cu realitățile din afara lumii academice. Din păcate, această imagine negativă este destul de răspândită, așa cum reiese și din romanul „Meserie!”, iar lucrarea de față dovedește că ironia jucăușă și umorul utilizate de autor în aceste romane le transformă într-un manifest pentru toleranță și într-un mijloc de a susține importanța universităților în lumea contemporană, chiar prin punerea în discuție a rolului acestora. În calitatea sa de puternică instituție formativă, academia are un rol crucial în societate datorită abilității sale de a le inocula studenților valori ca respectul și toleranța, precum și datorită rolului său de a îmbogăți perspectivele studenților și de a le deschide noi orizonturi. Prin urmare, în lumea contemporană globalizată, lumea academică este fundamentală pentru a educa din ce în ce mai multe generații îndreptându-le către toleranță și către acceptarea diversității culturale.

Sublinierea relației dintre referințele intertextuale și aspectele interculturale reprezintă una dintre contribuțiile personale principale, întrucât aduce o nouă abordare analitică în domeniu, marcând conexiuni semnificative între literatură și studiile culturale, în același timp subliniind importanța educației într-o lume a globalizării. Clasificarea nivelelor de intertextualitate prezentată în capitolul al treilea și conturată pe baza mecanismelor de analiză potrivite romanelor în cauză se află printre alte contribuții personale incluse în această teză, alături de alegerea unor exemple relevante și interesante (în principal din literatură engleză, dar fără să ne limităm la aceasta), utilizate pentru a ilustra diferitele tipuri de ironie prezentate în capitolul al doilea. Alte contribuții personale demne de luat în seamă sunt conexiunea dintre arta povestirii și cultură, precum și relevarea modalităților prin care arta povestirii este ancorată în contextul cultural.

Alte direcții pentru viitoare proiecte de cercetare includ rolul deținut de tema religiei în romanele lui David Lodge, o comparație între cele două romane biografice ale autorului, modalitatea graduală în care tema îmbătrânirii a devenit din ce în ce mai prezentă în romanele sale, precum și o analiză a relațiilor dintre tată și fiu, așa cum apar acestea în diverse romane ale autorului. Sperăm ca măcar câteva dintre aceste diverse posibile teme vor deveni ample proiecte de cercetare încununare de succes, întrucât sunt, pe de o parte, relevante pentru lumea literară actuală, evidențiind potențialul latent al romanelor de campus, iar pe de altă parte, pasionante pentru cercetătorul interesat. Aceste posibile teme de cercetare ar umple diverse goluri în domeniul studiilor literare, la fel cum a făcut și prezenta teză care a comparat, a confruntat și a pus în conexiune diverse aspecte care nu fuseseră încă analizate în interdependență.